

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

به نام خدا

مشور اخلاق پژوهش

یادری از خداوند جهان و اعتماد بر این که عالم محضر خداست و پیوسته با او به هم بر احوال انسان و به منظور پاس داشتن مقام بلند دانش و پژوهش و نظریه آیدیت
چنانچه دانشگاه و اعتدای فرهنگ و تمدن بشری، با دانشمندان و اصحاب بیات علمی و معنوی دانشگاه آزاد اسلامی مشهد می گردیم اصول زیر را در انجام
خاست های پژوهشی مد نظر قرار داده و از آن تعهد می کنیم:

- ۱- اصل برت: التزام بر برت جویی از حرکت و رفتار غیر نرفه ای و اعلام موضع نسبت به کسانی که حوزه علم و پژوهش را به شبه های غیر علمی آلوده
- ۲- اصل رعایت انصاف و امانت: تمهید به استنباط از حرکت جانب داری غیر علمی و مسامحت از احوال، تجهیزات و وسیع در اختیار
- ۳- اصل ترویج: تمهید به رواج دانش و آگاه سازی تحقیقات و انتقال آن به همکاران علمی و دانشمندان به غیر از مواردی که منع قانونی دارد.
- ۴- اصل احترام: تمهید به رعایت حریم نادر حرمت نادر انجام تحقیقات و رعایت جانب تمهید خودداری از حرکت حرمت شکنی.
- ۵- اصل رعایت حقوق: التزام به رعایت کامل حقوق پژوهشگران و پژوهشگران (انسان، حیوان و نبات) و سایر صاحبان حق.
- ۶- اصل رازداری: تمهید به صیانت از اسرار و اطلاعات محرمانه افراد سازمان و کشور و کلیه افراد و نهاد های مرتبط با تحقیق.
- ۷- اصل تحقیق جویی: تلاش در دستیابی بی جویی به حقیقت و وفاداری به آن و دوری از حرکت پنهانی سازی حقیقت.
- ۸- اصل مالکیت مادی و معنوی: تمهید به رعایت کامل حقوق مادی و معنوی دانشگاه و کلیه همکاران پژوهش.
- ۹- اصل منع غی: تمهید به رعایت مصالح ملی و در نظر داشتن پیشبرد توسعه کشور در کلیه مراحل پژوهش.

دانشگاه آزاد اسلامی

واحد تهران مرکزی

دانشکده ادبیات و علوم انسانی، گروه زبان و ادبیات عرب

(M. A. پایان نامه جهت دریافت درجه کارشناسی ارشد)

گرایش: زبان و ادبیات عرب

عنوان:

شرح موضوعی ادبی قصیده «مصر مستبق الدهور» محمد

مهدی جواهری

استاد راهنما:

دکتر ملیح السادات فردانی

استاد مشاور:

دکتر ناهده فوزی

پژوهشگر:

وداد نوشاونی

تابستان 1391

با سپاس از:

، سرکارخانم دکتر ملیح السادات فردانی ، که از نقطه نظرات استاد فاضل و بزرگوارم
ارزنده ایشان در این رساله بهره مند گشته ام.

با سپاس از استاد ارجمند:

سرکارخانم دکتر ناهده فوزی که در این راه، مرا یاری فرمودند.

با تشکر از:

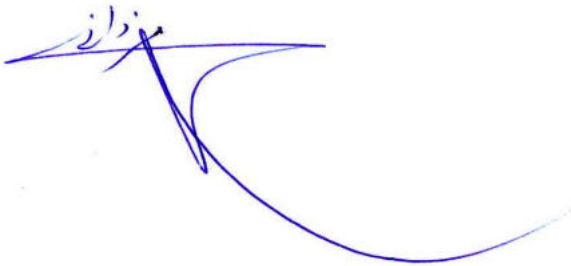
همه عزیزانی که در این راه مشوق من بودند.
خواهر مهربانم که سختی های این راه را بر من هموار نمود.

بسمه تعالی

در تاریخ ۱۳۹۱/۶/۲۵

دانشجوی کارشناسی ارشد **خانم و داد نوشاونی** از پایان نامه خود
دفاع نموده و با نمره **بحروف** و با درجه
مورد تصویب قرار گرفت.

امضاء استاد راهنما

تمهد نامه اصالت پایان نامه کارشناسی ارشد

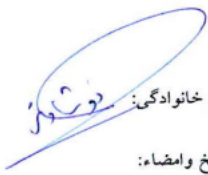
اینجانب وداد نوشاوندی دانش آموخته مقطع کارشناسی ارشد نا پیوسته به شماره دانشجویی ۸۹۰۸۶۳۵۰۸۰۰ در رشته زبان و ادبیات عرب که در تاریخ ۱۳۹۱/۰۶/۲۵ از پایان نامه خود تحت عنوان: ترجمه و شرح موضوعی ادبی قصیده (مصر مسبق الدهور) محمد مهدی جواهری با کسب نمره ۱۵ و درجه خوب دفاع نموده ام بدینوسیله تمهد می شوم:

۱- این پایان نامه حاصل تحقیق و پژوهش انجام شده توسط اینجانب بوده و در مواردی که از دستاوردهای علمی و پژوهشی دیگران (اعم از پایان نامه، کتاب، مقاله و.....) استفاده نموده ام، مطابق ضوابط و رویه های موجود، نام منبع مورد استفاده و سایر مشخصات آن را در فهرست ذکر و درج کرده ام.

۲- این پایان نامه قبلاً برای دریافت هیچ مدرک تحصیلی (هم سطح، پایین تر یا بالاتر) در سایر دانشگاه ها و مؤسسات آموزش عالی ارائه نشده است.

۳- چنانچه بعد از فراغت از تحصیل، قصد استفاده و هرگونه بهره برداری اعم از چاپ کتاب، ثبت اختراع و.... از این پایان نامه داشته باشم، از حوزه معاونت پژوهشی واحد مجوزهای مربوطه را اخذ نمایم.

۴- چنانچه در هر مقطع زمانی خلاف موارد فوق ثابت شود، عواقب ناشی از آن را بپذیرم و واحد دانشگاهی مجاز است با اینجانب مطابق ضوابط و مقررات رفتار نموده و در صورت ابطال مدرک تحصیلی ام هیچگونه ادعایی نخواهم داشت.

نام و نام خانوادگی:

تاریخ و امضاء:

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
	مقدمه
	چکیده
۱	فصل اول: کلیات
۲	۱- بیان مسئله
۲	۲- اهداف تحقیق
۲	۳- اهمیت موضوع تحقیق
۲	۴- سؤالات فرضیه های تحقیق
۳	۵- روش تحقیق
۳	۶- قلمرو تحقیق
۳	۷- پیشینه تحقیق
۴	فصل دوم
۵	۱- ۲ شرح حال زندگی محمد مهدی جواهری
۶	۲- ۲ شخصیت و افکار محمد مهدی جواهری
۶	۲- ۳ اوضاع سیاسی عراق در دوره جواهری
۷	۲- ۴ ابعاد سیاسی در شعر جواهری
۸	۲- ۵ آثار محمد مهدی جواهری
۹	فصل سوم: بررسی اجمالی اوضاع سیاسی و اجتماعی مصر
۱۰	۳- ۱ اوضاع سیاسی اجتماعی مصر
۱۲	فصل چهارم: ترجمه و شرح موضوعی ادبی قصیده «مصر مستبق الدهور» جواهری
۱۱۵	فصل پنجم: نتیجه گیری
۱۱۸	فهرست منابع

چکیده:

در این پایان نامه به ترجمه و شرح موضوعی ادبی قصیده «مصر مستبق الدهور» یکی از قصائد سیاسی- اجتماعی محمد مهدی جواهری از شاعران برجسته معاصر عراق پرداخته شده است. این قصیده به بیان برخی از اوضاع سیاسی- اجتماعی و فرهنگی و از سابقه درخشان و جایگاه تاریخی فرهنگی مصر و نیز عراق تمجید کرده است. در حقیقت با مخاطب قرار دادن طه حسین یکی از چهره های برجسته فرهنگی مصر به بیان آسیب های فرهنگی شرقیان پرداخته و اجمالا می توان گفت پیام این قصیده نوعی پیداری اسلامی است. و بنا به ضرورت برخی شخصیت های تاریخی و سیاسی و اسامی خاص از اماکن و شهرهای برجسته این دو کشور را ذکر کرده است. و به تعبیری وجوه سلبی و ایجابی دو کشور مصر و عراق را بازبان شعر به تصویر کشیده است. شاعر در بیان این مطالب اغراض مختلف شعری همچون مدح و هجا را به کار برده است، سبک و اسلوب او در این قصیده در عین سادگی و روان بودن، پیچیده می باشد و از برخی صنایع لفظی و معنوی مانند استعاره، تشبیه، اقتباس، طباق، تضمین، مراعات النظیر استفاده نموده است.

اثر حاضر با عنوان شرح موضوعی ادبی قصیده «مصر مستبق الدهور» محمد مهدی الجواهری بزرگترین شاعر کلاسیک عراقی ایرانی تبار است. محمد مهدی جواهری این قصیده را به مناسبت افتتاحیه کنفرانس فرهنگی و در سال ۱۹۵۱ م در شهر قاهره مصر و در حضور دکتر طه حسین نویسنده و ناقد معروف عرب و وزیر وزارت معارف وقت کشور مصر ارائه کرده است. جواهری در این قصیده کشور مصر و دکتر طه حسین را به علت عدم آگاهی آنها از تمدن و فرهنگ اصیل کشور عراق در مقابل تمدن کشور مصر سرزنش کرده است (از جمله نادیده گرفتن تمدن عراق از طرف آنها و همچنین اظهار انزجار در برابر مسائل کشورهای عربی که از آن رنج میبرد از دست استعمارگران خارجی و حکام وابسته به آنها). سوء رفتار فراغنه و استعمارگران با این خطه از دیار شرق در فرازهای از قصیده بیان شده است. شاعر به منظور برانگیختن روح حماسی در مخاطب با انتقاد تندوکوبنده از حاکمان فاسد و ستمگر اشغالگران بیگانه را محکوم نموده، و از شهداء در فرازهای از قصیده تمجید کرده است تا موجب تقویت روح آزادی خواهی در مردم گردد، و آنان را در برابر جریانهای خفقان آور و در پاکسازی اجتماع از فساد و ظلم و ستم به حرکت در آورد و احساس درونی و عاطفی ملت‌های عرب برای تشویق به وحدت آراء و پرهیز از تشتت و تفرقه و تکوین انقلاب نیز در بخش‌های از قصیده مشهود است. بی‌مناسبت نیست اگر بگویم پس از پیداری اسلامی اخیر و قیام ملت مصر اهمیت حیاتی این قصیده پیش از پیش قابل تأمل است و از آنجا که در یک کنفرانس فرهنگی جواهری به انشاد این قصیده پرداخته ابعاد فکری فرهنگی ملل شرق را نیز در آواخر قصیده بیان کرده است. این پایان نامه شامل پنج فصل می‌باشد که فصل اول مربوط به کلیات طرح، فصل دوم بررسی زندگی شاعر محمد مهدی جواهری و فصل سوم بررسی اجمالی اوضاع سیاسی، اجتماعی مصر است. و فصل چهارم به ترجمه و شرح موضوعی ادبی قصیده «مصر مستبق الدهور» پرداخته است. و نهایتاً فصل پنجم نتیجه‌گیری پایان نامه می‌باشد.

« فصل اول »

کلیات

۱- بیان مسئله :

اثر حاضر پژوهشی پیرامون قصیده «مصر مستبق الدهور» شاعر محمد مهدی الجواهری است در این پژوهش به ترجمه و شرح واژه های کلیدی و بیان نکات نحوی و بلاغی و مسائل تاریخی و تمدن و فرهنگ دو کشور عراق و مصر پرداخته شده است.

۱- ۲- اهداف تحقیق:

تبیین بخشی اندکی از دیوان جواهری و این قصیده که بیانگر از فراز و نشیب تاریخ کشور مصر است و در جهت نهادینه کردن بیداری ملل عرب نسبت به آسیبهای وارد آمده به اقشار جامعه مصر سروده شده است.

۱- ۳- اهمیت موضوع تحقیق:

بیدار کردن ملل عرب از طریق بیان واقعیت های موجود و ترسیم وضع مطلوب آینده. و بیان هنرمندانه موضع های سیاسی اجتماعی تاریخی در قالب اثر ادبی.

۱- ۴- سوالات و فرضیه های تحقیق :

۱- قصیده «مصر مستبق الدهور» به چه موضوعاتی اختصاص دارد؟

۲- شاعر در این قصیده تا چه میزانی از اسالیب بلاغی بهره گرفته است؟

۳- جایگاه مسائل نحوی در این قصیده چگونه است؟

۴- این قصیده از نظر ادبی چه جایگاهی دارد؟

۱- ۵- روش تحقیق:

روش تحقیق در این پایان نامه روش فیش برداری و کتابخانه ای بوده است .

۱-۶- قلمرو تحقیق:

پرداختن به ابعاد تاریخی سیاسی در ساختار ادبی و نقد نقش حکام جائر و تمرکز بر نقش آفرینی ملتها.

۱-۷- پیشینه تحقیق:

کارهایی گوناگونی از جمله پایان نامه و مقاله در پاره جواهری انجام شده است اما هیچ‌گدام به ترجمه و شرح این قصیده نپرداخته اند.

« فصل دوم »

شرح حال زندگی محمد مهدی جواهری

۱-۲ شرح حال زندگی محمد مهدی جواهری:

محمد مهدی عبد الحسین عبد علی بن محمد حسین صاحب الجواهر معروف ب« ابو الفرات» در سال (۱۹۰۰ م) در شهر نجف در کشور عراق متولد شد. (امینی، ۱۹۶۴، ص ۵۳۷).

لقب شاعر برخاسته از شهرت جد او، شیخ محمد حسن جواهری، صاحب کتاب جواهر الکلام فی شرح شرائع الاسلام است. او یکی از علماء و فقهاء عصر خویش بود. و خاندان جواهری خاندانی ریشه دار در علم و ادب بودند، و این خاندان ارتباطی محکم با خانواده های «آل کاشف الغطاء، بحر العلوم، طباطبائی، و آل قزوینی» داشتند.

جواهری در نجف بدنیا آمد و همان جا به تحصیل پرداخت. شهر نجف در علوم دینی و شعر و ادب بی نظیر بود. مردم این شهر به شعر بسیار اهمیت می دادند. این شهر سرشار از کتابخانه و کتابهای متعدد و مراجع عالیقدر شیعه و حوزه علمیه است که خاستگاه مذهب شیعه میباشد. او از زادگاهش نجف، که مرکز انقلاب و دین و ادب بود، به نیکی و با افتخار یاد می کند، و این شهر نقش مهمی در ایجاد روحیه سرکش در جواهری داشت. (جواهری، ۱، ۱۹۸۸، ص ۶۵).

او در ۱۲ سالگی به مدرسه رفت، ولی پس از یک سال و نیم آنرا را رها کرد چون تحصیل در نظام مدرسه ای را تحمل نکرد. جواهری به خواست پدر به فراگیری علوم دینی مشغول شد و در کودکی عمامه بر سر گذاشت. خانه مهدی و همچنین مجالسی که همراه پدر در آن شرکت می کرد برای مهدی مدرسه ای بود و آنچه که بیشتر از هر چیزی برایش تکرار می شد همان بیت و شعر بود که چون آب و غذا جزء لاینفک زندگی مردم بود همچنین بخاطر شرکت در مجالس شعراء و علماء با کتابهای «البیان والتبیین» جاحظ و «الاعانی» و «دیوان المتنبی» «بحتری»، «ابوتمام»، «حافظ ابراهیم»، «ایلیا ابو ماضی» آشنا بود، و باتوجه بعلاقه ای فراوان ایشان به شعر کهن عربی و شاهکاهای آن را مانند دیوان متنبی و بحتری و سایرین را حفظ نمود و شهرت او در شهر پیچید و محفوظات شعری خود را در مجالس شعراء قرائت می کرد و تعجب آنها را برمی آنگیخت. جواهری اولین ملاقات خود را با شاعر بزرگ به نام سید محمد سعید حبوبی بر قرار نمود. جواهری در جوانی به سرودن شعر پرداخت، او در طول عمر خود، حدود ۲۵ هزار بیت شعر فصیح سرود. (همان منبع، ص ۸۷)

اغلب شعر جواهری تحت تأثیر حوادث سیاسی عراق و زندگی شخصی خود شاعر بوده است. جواهری در ۱۹۹۷ م، در دمشق و فوت یافت و در همان جا به خاک سپرده شد.

۲-۲ شخصیت و افکار جواهری:

جواهری از خانواده علم و ادب بوده است اما از کودکی خود به نیکی یاد نمی کند زیرا زندگی نا آرامی داشت، بازتاب از اوضاع عراق نا آرام سده (۲۰م/۱۴ش) است. وی خود را «تصویری از کشوری عزادار و سیاه پوش» می داند که «رنجهای آن، سبب اندوهگینی شعرش شده است». زندگی و شعر جواهری با مهم ترین حادثه های سده ۲۰م عراق پیوند خورده است. او بر خلاف شاعران مشهور هم روزگارش مانند رصافی، زهاوی، و حبوبی که در سایه حکومت عثمانی رشد کردند. شاهد نابودی این امپراتوری و شرایط جدید بود که بارزترین ویژگی آن رشد فزاینده موج میهن پرستی است. لذا حضور آشکار خود در صحنه سیاست نشان داد؛ شاعر به حوادث سیاسی داخل و خارج عراق در اشعارش منعکس کرد و هرگز در برابر قضایای جهان عرب سکوت نمی کرد. (فاخوری، ۶۲۱-۶۲۲).

۲-۳- اوضاع سیاسی عراق در دوره جواهری:

دهه ۱۹۵۰م، ظهور نهضت های انقلابی در سایر کشورهای خاورمیانه، انعکاس های شدیدی را در داخل عراق به وجود آورد. لذا در این دوره وسعت بی نظمی ها، تظاهرات و شدت اعتراض ها بسیار بالا بود که در این بین نقش نظامیان بسیار بود. و نهایتاً باعث کودتای نظامی توسط عبد الکریم قاسم و عارف بر علیه دولت عراق گردید و سرانجام نظام پادشاهی را واژگون کرد و عصر جدیدی را در تاریخ عراق به وجود آورد. (مار ۱۳۸۰، ص ۲۳۸).

دوران آغاز انقلاب ۱۹۶۳ - ۱۹۵۸ به رهبری سرهنگ عبد الکریم قاسم در این دوره ملی گرایان و کمونیست ها رقابت بر سر قدرت شکل گرفت و به علت حمایت قاسم از کمونیست ها، آنها به عنوان قدرتمندترین حزب در عراق مطرح شدند. اما به تدریج ملی گراها قدرت خود را احیاء نموده و با همکاری بعثی ها، توانستند با کودتایی حکومت قاسم را در سال ۱۹۶۳م سرنگون سازند. پس از سرنگونی قاسم بین حزب بعث و ملی گران عرب اختلاف افتاد که منجر شد عبد السلام عارف از فرصت استفاده نموده و کودتا بدون خونریزی توانست حکومت را بدست گیرد. (نامی و محمد پور، ۱۳۷۹، ص ۲۳۰).

حزب بعث فعالیت سیاسی خود را در عراق و در اواخر دهه ۱۹۴۰م آغاز شد تا سال ۱۹۶۸. به کودتایی دست زدند که منجر به قدرت رسیدن آنها گردید. در سال ۱۹۷۰م حسن البکر نخستین رئیس جمهور دوره حاکمیت حزب بعث از سمت خود استعفا داد و صدام حسین جانشین وی شد این شرح مختصر از اوضاع سیاسی عراق بوده است و شاعر محمد مهدی

جواهری تمام وقایع آنرا دید و بر زندگی ایشان تاثیر منفی داشت و آنرا در اشعارش منعکس نمود و جواهری در اغلب اشعار قومی اش بسوی بخش اعظم مسائل که امت عربی از آن رنج می برد از زمان فروپاشی حکومت عثمانی تا آخرین لحظه زندگی اش پرداخت. (۲۳۰-۲۳۱).

۲-۴ - ابعاد سیاسی در شعر جواهری:

اشعار سیاسی - اجتماعی به عنوان یکی از نیرومندترین و زنده ترین جریان های ادبی معاصر عرب به ویژه عراق ، در پی افزایش ظلم و ستم حکومت ها و استعمار گران با هدف مبارزه و مقاومت در مقابل استبداد شکل گرفت و به امید بر طرف شدن ریشه ها و عوامل نابسامانی های اجتماعی . این اشعار آینه تمام نمای دردها و رنج ها ، پیکار و پایداری ، آزادی و بیانگر معضلات اجتماعی اقشار مختلف جوامع بشری است . که شاعران زیادی از جمله جواهری ، منادی حقیقی آن به شمار می آیند . شاعر در شناسایی ظلم و ستم حکام زمان خویش و همچنین استعمار مسلح به سلاح فکر و اندیشه و قلم بود .

جواهری فردی فرهیخته و متعهد بود از جمله اشعار سیاسی وی با قصائد : أطبق دُجی ، تتویمه الجیاع ، اندلس ، فلسطین ، الدم الغالی، سبیل الجماهير، ناقدون و بسیاری دیگر... قابل ذکر است او دین خویش را نسبت به ملت و سرزمین خویش ادا نموده است. (همان منبع، ص ۱۲۰).

۲-۵ - آثار محمد مهدی جواهری :

جواهری صاحب دیوانی ضخیم در شش مجلد است و دار العوده بیروت اقدام به چاپ و نشر آن نمود . در این دیوان بخش عظیمی از شعر سیاسی و اجتماعی شاعر وجود دارد.

در سال ۱۹۳۰ روزنامه ای را بنام « الفرات » منتشر ساخت و پس از نشر اولین شماره دولت وقت آنرا لغو کرد . در سال ۱۹۳۶م روزنامه « الانقلاب » را پس از کودتای نظامی (بکر صدقی) منتشر ساخت ، پس از آنکه کودتا سرکوب شد وی نام روزنامه اش را به « الرأی العام » تغییر داد. این روزنامه به خاطر مقاله های تندش تعطیل شد . سپس روزنامه های دیگری به نام (الجهاد ، الشباب ، الاوقات البغدادیه ، الدستور ، صدی الدستور ، الجدید والعصور) را منتشر ساخت در سال ۱۹۴۱ مجدداً روزنامه « الرأی العام » را به چاپ رسانید. (بصری، ۱۹۹۴م، ص ۱۸۰).

بدنبال قیام اکتبر ۱۹۵۳م نشریه « الجهاد » بسته شد و او در ابو غریب دستگیر و زندانی شد و در زندان ابو غریب قصیده « الظلام » را سرود . و در سال ۱۹۵۲م بخش سوم از قصاید خویش را در روزنامه « الرأی العام » منتشر ساخت . در سال ۱۹۷۹م وزارت فرهنگ و ارشاد ملی سوریه دیوان او را در ۵ جلد به چاپ رسانید. و در سال ۱۹۸۲م توسط « دار

العودة». در بیروت در ۴ جلد به چاپ رسید. از دیگر آثار جواهری کتابی به نام « ذکر یاتی» می باشد که در سوریه به چاپ رسید. همچنین در پراگ دیوان جدیدش را بنام « برید الغربه» منتشر ساخت. (جواهری، ذکر یاتی، ص ۲۰۵).

« فصل سوم »

بررسی اجمالی اوضاع سیاسی و اجتماعی در مصر

۱-۳- اوضاع سیاسی و اجتماعی در مصر:

با گذشت زمان، قلمرو قدرت وسیع عرب، به تدریج کوچک می شد، تاجائی که در اواخر قرن ۱۸م، تنها عراق و شام و بلاد عرب و مصر و سودان و مغرب (مراکش) در اختیار عرب بود.

این شکست های پی در پی در زمینه نظامی و سیاسی باعث انحطاط ادبی نیز گشت، تا این که مصر در زمینه سیاسی در معرض نهضت و انقلاب قرار گرفت و مهد فرهنگ دانش عربی گشت و به کالبد افسرده آن جان دمید. (بهرز، ۱۳۵۹ه.ش، ص ۳۳۷).

مصر در آن عصر جزئی که قلمرو سلطان عثمانی بود. بی سواد و جهالت و عدم بهداشت و مصائب دیگر، مردم را از پای در آورد و بود تا حدودی که جمعیت مصر به ۳ میلیون نفر رسید و بود. این وضع اسفناک ادامه داشت تا این که در سال ۱۷۹۸م، ناپلئون به مصر حمله برد. (همان منبع).

ناپلئون در نیمه دوم ماه مه ۱۷۹۸ «مالت» را اشغال کرد و سپس به سوی «اسکندریه» رفت و بر سپاه ممالیک جیره شد. ممالیک در آن روزگار دست نشانده های عثمانی بودند، ولی خود به استبداد حکم می کردند و به والی ترک که از سوی قسطنطنیه آمده بود، توجهی نمی کرد و از هیچ ستمی بر رعیت خودداری نمی کردند. (عبد الجلیل، ۱۳۷۶ ه.ش، ص ۲۷۳)

این امر سبب شد که آشوب برپا شود. تحمل حکومت ممالیک بر مردم دشوار شده بود. جمله بناپارت به مصر به زودی به حکومت ممالیک پایان داد و هر چند یک هدف استعماری را دنبال می کرد، ولی چون صاعقه ای مردم را از خواب بیدار کرد تا آنان را با حقوق از دست رفته شان آشنا ساخت و افکارشان را باز کرد و آنان را در هر کار کشور دخالت داد و دیدگانشان را به فرهنگ و تمدن جدید باز کرد. (فاخوری، ۱۳۸۳ ه.ش، ص ۶۴۴).

پس از خروج فرانسوی ها از مصر، قدرت بدست محمد علی پاشا رسید، او به تقویت نظامی خود پرداخت و در امور اجتماعی و اقتصادی اصلاحاتی انجام داد (همان منبع، ص ۶۴۵).

پس از محمد علی حکومت بدست اسماعیل پاشا رسید طبق صدور فرمانی (۱۸۶۷) که ایشان را به عنوان خدیو (نایب السلطنه) مصر داد. اما به علت سوء رفتار ایشان توفیق پاشا چانشین وی گردید، انگلستان و فرانسه به پشتیبانی توفیق، کابینه ای ملی را مجبور به استعفا کردند. و در سالهای ۱۸۸۳-۱۹۵۷ که اولین کنسول انگلستان در مصر و فرمانروای عملی این سرزمین بود و قدرت انگلستان در مصر استحکام پیدا کرد، انگلستان مصر را تحت